

XÉNERO GRAMATICAL E SEXISMO LINGÜÍSTICO

Xesús López Fernández

Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro

1. INTRODUCCIÓN

Este traballo foi, na súa orixe, unha resposta informativa para os responsables da redacción do Anteproxecto de Lei de Modificación da Lei 9/1991 de Medidas Básicas para a Inserción Social, que me preguntaron se podería ser *redacción sexista* o emprego das palabras *beneficiario* e *solicitante*; e se, debido a isto, sería preciso substituílas por *persoa beneficiaria* e *persoa que solicita*, respectivamente.

Comezo con esta aclaración, para que se teña en conta que non me ocupei motu proprio do *sexismo lingüístico*, senón polas devanditas circunstancias; e para que se entendan mellor, ó final do traballo, os exemplos que se toman do citado Anteproxecto.

A palabra *sexismo* é semanticamente confusa, e quizais impropia. Dío unha muller: “Non creo que a palabra *sexismo* sexa a máis apropiada para denomina-lo atraso que a muller aínda sofre na sociedade actual. Na

maioría dos casos, a discriminación que se percibe non é unha discriminación consciente por parte dos homes, senón o resultado do *rol* que tradicionalmente asumiu a muller, *rol* que ela segue consentindo, moitas veces sen decatarse da desigualdade que existe” (Sandra Myers Brown, 1996, 99).

E a expresión *sexismo lingüístico* tampouco é axeitada; pois a lingua en si, como sistema de signos, non pode ser *sexista*. Nin ten intención de selo a lingua xurídica, xa que ante a lei acadan o home e a muller a máxima igualdade. O *sexismo lingüístico* é froito de factores históricos, socioculturais e psicolóxicos.

2. O XÉNERO NAS LINGUAS ROMÁNICAS

Baseándose no xénero, a gramática das linguas románicas divide tódolos nomes en dúas clases: masculinos e femininos (no latín, a lingua nai, tamén había nomes do xénero neutro, palabra que significa “ningún dos dous”).

O xénero dos substantivos é, maiormente, un xénero gramatical e arbitrario. “En realidade o xénero non é máis ca un artificio gramatical que serve para establece-la rexencia gramatical [concordancia] entre a cabeza da frase [o substantivo] e tódalas formas [determinantes, adxectivos] que poidan caber nesta (David Feldman, 1976, 131).

Por iso a mellor definición de xénero non é a que se basea na forma do nome ou no seu significado. “[...] o xénero debe definirse de acordo coa forma do artigo e do adxectivo que acompañan o nome, xa que o artigo e o adxectivo “concordan” co nome ó que acompañan” (Frank Palmer, 1975, 136). A definición do xénero baseada no criterio sintáctico xa vén de o Brocense e da gramática de Port-Royal. E Andrés Bello (s. XIX), na súa famosa *Gramática de la lengua castellana*, dicía: “A clase á que pertence o substantivo segundo a terminación do adxectivo co que se constrúe, cando este ten dúas en cada número, chámase XÉNERO” (1964, 39).

E velaquí tamén o que din outros lingüistas sobre o xénero dos nomes:

“Chámanse masculinos tódolos que poden ir acompañados polo artigo *o* ou pola forma en *-o* de adxectivos como *bo*, *alto*, *curto*, *belo*; femininos, os que poden ir acompañados polo artigo *a* ou a forma en *-a* de adxectivos coma os citados” (Manuel Seco, 137).

“ O género (masculino ou feminino) não nos é assegurado por terminações do nome em *-o* ou em *-a* (*tribo* é un nome feminino, e *poeta* é masculino) nem pelo sexo, seja em relação a seres humanos (testemunha, criança, Etc. reportam-se a seres do sexo masculino ou feminino), seja quanto a seres não humanos (caranguejo, cobra, etc.). Todos os nomes, animados ou não, têm un género gramatical: são masculinos os que têm como D [determinante] no SN [sintagma nominal] *o*, são femininos os que têm o determinante *a*. É a competência lingüística que nos leva a usar um ou outro determinante, referente ao género” (Vítor P. Lopes, 1979, 92).

“Para un falante con conciencia libre de prexuízos gramaticais -absolutamente-, a diferenza entre un xénero ou outro nunca se referirá á diversidade de sexos, nin a ningunha outra explicación semántica; en cambio si nos saberá dicir que se di *man branca* e non *man branco*” (César Hernández Alonso, 1984, 397).

“O xénero no nome (masculino ou feminino) é unha característica accidental que non ten que ver co significado da palabra, a non ser que se trate de nomes que indican persoas de sexo masculino ou feminino: *o pai* e *a nai*. Sen embargo, palabras como *pataca* ou *viño* non son feminina e masculina polo significado que teñen. Tampouco o son porque teñan algún morfe-

ma flexivo que indique o seu xénero, Referímonos concretamente ó *a* e ó *o* finais. Sabemos que *pataca* e *viño* son do xénero feminino e masculino porque os adxectivos que se combinan con estas palabras toman a forma de feminino (*pataca frita*) ou de masculino (*viño tinto*). Así sabemos que *programa* é masculino e que *man* é feminino porque se di: *programa aburrido, man dereita*" (Jos Hallebeek, 1994, 65).

"Pertencen ao género masculino todos os substantivos a que se pode antepor o artigo *o*. Pertencen ao género feminino todos os substantivos a que se pode antepor o artigo *a* [...] O género do substantivo não se conhece, de regra, nem pela súa significación, nem pela súa terminación" (Celso Cunha e Lindley Cintra, 1984, 189).

Dixemos tamén que o xénero do substantivo é arbitrario, pois moitos nomes masculinos non se refiren a seres de sexo masculino (*libro, coitelo*), e moitos nomes femininos non se refiren a seres de sexo feminino (*porta, agulla*). "Este fenómeno [...] é, se se considera a lingua como un puro mecanismo deshumanizado, evidentemente absurdo: unha aparente e innecesaria complicación. Pero, como vimos dicindo, a lingua é un produto humano e histórico: o xénero dos nomes é un herdo da nosa lingua, que posiblemente teña a súa orixe nunha visión antropomórfica da natureza" (Pablo Jauralde Pou, 1973, 295).

De todos xeitos, cómpre lembralo que di M. Criado de Val: "Está completamente abandonada polos filólogos de hoxe a antiga teoría romántica (Bopp, Grimm, Pott) de que os indoeuropeos, con intuición poética, sexualizasen toda a natureza, transformando nunha categoría gramatical a clasificación lóxica dos seres vivos, segundo o sexo" (1973, 45-46). Opinión compartida por Francisco Villar: "A hipótese animista [unha mentalidade primitiva consideraría a moitos obxectos inanimados como seres vivos] é un intento de converter nunha clasificación natural un fenómeno que é meramente gramatical" (1971, 279).

Como se suxire nos tres últimos textos citados, o único que pode motivalo xénero dos nomes das linguas románicas é o herdo lingüístico e o sexo.

Xa dixemos que en latín existían tres xéneros no nome: masculino, feminino e neutro, que quedaron reducidos nas linguas románicas ós dous primeiros. En galego e en castelán, o neutro só se conserva no artigo definido e nalgúns pronomes.

Non procede aquí face-la historia da evolución das cinco declinacións latinas ás tres das linguas románicas. Pero recordemos como se perden as desinencias casuais no substantivo, por causas fonéticas, funcionais e sintácticas (cfr. Hernán Urrutia Cárdenas - Manuela Álvarez Álvarez, 15-17). Só

se conservan, nun principio, as do nominativo e as do acusativo. Pero estes dous casos namais se distinguían claramente polas súas desinencias no plural da 1ª e 2ª declinacións (*familiae, familias; servi, servos*). Nos plurais da 3ª, 4ª e 5ª confundíanse (*turres, turres; manus, manus; fides, fides*). Tamén se confundían no singular da 1ª (*familia, familia(m)*), pola caída do -m final no acusativo) e tendían a confundirse nos singulares da 2ª, 3ª e 4ª. Ademais, nestas catro, os nomes neutros sempre tiñan iguais o nominativo e o acusativo, tanto no singular coma no plural.

Finalmente, só quedou nos substantivos a desinencia do acusativo singular e a do plural, pois era necesario, ante todo, marca-lo número. E ó quedar namais o acusativo, desaparece a distinción entre o neutro e o masculino ou feminino. Por esta razón, os neutros íranse facendo masculinos ou femininos. Maioritariamente faranse masculinos, por acomodarse a súa forma (terminación en -o: *vulgum*) á dos substantivos da segunda declinación, case todos masculinos (*dominum*). Pero haberá neutros que, polo seu plural en -a (*folia*), pasen ó feminino, concorde aquel cos substantivos da primeira declinación (*filiam*), maioritariamente femininos. De tódolos xeitos, tamén hai unha razón semántica (non só formal) para que os substantivos neutros pasen a masculinos: o xénero masculino é máis indeterminado sexualmente. Urrutia Cárdenas-

Álvarez Álvarez aluden á tendencia erudita a considerar que o masculino “reflece mellor a categoría do neutro (é dicir, a indeterminación sexual)” (1988, 55).

No tocante á motivación do xénero polo sexo, di Frank Palmer: “As palabras que se usan para referirse á maior parte das criaturas que na realidade son machos ou femias (ou sexa, que se distinguen polo seu sexo ou xénero biolóxico) son normalmente masculinas ou femininas respectivamente” (1975, 54-55).

3. O XÉNERO MORFOLOXICAMENTE

Pola súa forma, é difícil saber se un nome é masculino ou feminino. Xa vimos que a maioría dos lingüistas recorre, para sabelo, á concordancia do nome co artigo (e co adxectivo).

Incluso moitos lingüistas negan que exista nos substantivos o morfema flexivo de xénero. Escribe Escarpanter: “O xénero non é unha variación regular [accidente] do nome, pois non hai nada que nos indique que *parede* é feminino e que *problema* é masculino” (1974, 100). E Francisco Marsá: “Desde o punto de vista morfolóxico, o nome caracterízase por non ter máis flexión cá de número e non depender esta de rección allea” (1984, 51). Este mesmo autor afirma: “É verdade que *perra* é feminino e *perro* é masculino;

pero non é verdade que *perra* sexa o feminino de *perro*, como consecuencia de flexión gramatical. O substantivo, en cambio, si ten capacidade de flexión de número. Non só é certo que *perro* é singular e *perros* é plural, senón tamén que *perros* é plural de *perro*, por flexión de número" (1986, 120-121).

Pero no caso de admitirmos que no nome hai unha marca flexiva de xénero, normalmente asóciase masculino coa terminación *-o* e feminino coa terminación *-a*. Aínda que son poucos os substantivos con estas terminacións. "A oposición formal *-o/-a* para o xénero dos nomes substantivos en español só se dá nun 99% dos nomes, segundo Jorgu Jordan e María Manoliu (*Manual de lingüística románica*, I, Madrid, 1972, p. 222 [...])" (César Hernández Alonso, 399, n. 8).

Mais non toda terminación *-o* nin toda terminación *-a* dos nomes é marca flexiva de xénero. "En xeral, nos substantivos os *o* e *a* finais non sinalan sistematicamente o xénero" (Jos Hallebeek, 1994, 19). Por exemplo, *o* de *caso* e *o* de *casa*, ou *o* de *libro* e *o* de *libra* non poden ser considerados marcas flexivas de xénero, pois en cada caso son palabras que non teñen nada que ver unha coa outra (*caso* vén de *casum*, *casa* vén de *casam*; e *libro* procede de *librum*, *libra* procede de *libram*). As devanditas catro palabras son morfemas léxicos únicos, indivisibles. Se os *-o* e os *-a* finais indicasen

sempre xénero masculino e feminino, respectivamente, non habería nomes masculinos rematados en *-a* (*día*, *programa*) nin nomes femininos rematados en *-o* (*radio*, *foto*).

Ata no caso de nomes como *fillo/filla* pode aceptarse que o *-o* e *-a* finais non sexan morfemas flexivos, e que *fillo/filla* se poidan tomar como morfemas léxicos únicos, nos que se confunden o xénero gramatical e o sexo. E entón a tradicional división en morfemas (léxico e gramatical do xénero): *fillo-o/filla-a*, non sería axeitada. Esta é a opinión de Jos Hallebeek (1994, 65-66), de P.H. Matthews (1979, 60), de Francisco Marsá (1984, 53-54), etc. Do primeiro autor citado son estas palabras: "Nos adxectivos *bonito*, *bonita* (por exemplo, *pobo bonito*, *cidade bonita*) os sufixos flexivos *o*, *a* son medios gramaticais para expresa-la relación que existe cun nome masculino e un nome feminino respectivamente. Estes sufixos non engaden nada ó significado do adxectivo. O significado deste está no morfema léxico *bonit*. Isto quere dicir que os sufixos *o*, *a* só teñen significado gramatical, de elemento de relación. En palabras como *perro-perra*, *fillo-filla*, *avó-avoa*, etc., tamén parece que hai unha oposición entre *o* e *a*. Ó suprimir estas vocais das palabras obtémolos radicais *per*, *fill*, *av*. As vocais engaden a estes radicais a significación: persoa ou animal de sexo masculino ou de sexo feminino. Isto quere dicir que os sufixos obteñen un significado que

non é gramatical (elemento de relación) senón un significado que é léxico (persoa ou animal de sexo feminino). Confúndense entón o xénero gramatical e o sexo. O morfema neste caso non será un morfema gramatical senón un morfema léxico. Por isto preferimos considera-las vocais *o*, *a* en que terminan nomes deste tipo como pertencentes ó lexema. Isto quere dicir que non separamos *avó*, *avoa* en *av+o*, *a* senón que tomamos como lexemas *avó*, *avoa*. entón son comparables con *a casa* e *o caso*, en que tampouco recoñecemos na vocal final a indicación de xénero gramatical da palabra" (1994, 65-66).

Como di Francisco Marsá: "A categoría de xénero no nome é unha característica intrínseca, que esixe concordancia dos elementos capaces de flexión que contraen función sintáctica con el" (1984, 53). Ou sexa, o xénero é algo inherente ó substantivo.

E o xénero dos substantivos que nomean cousas é só gramatical, por iso é un xénero fixo: *o libro*, *a casa*, *o mapa*. En cambio, o xénero dos nomes que designan seres animados é gramatical e mais biolóxico, por iso estes nomes son susceptibles de variación xenérica. Neles é onde se manifesta que xénero gramatical e xénero natural son dúas categorías distintas, aínda que aparezan confundidas, neutralizadas morfoloxicamente.

Se os nomes de persoa ou animal teñen dúas formas, a masculina, en

singular, pode designa-la especie; e, en plural, machos e femias. Como di Andrés Bello: "Cando hai dúas formas para os dous sexos, valémonos da masculina para designa-la especie, prescindindo do sexo" (1964, 68). Vémolo nestas frases: *Os dereitos do neno*, *O oso é fero*, *Os actuais reis de España*, *Tivo moitos fillos*.

Polo tanto, en o *beneficiario/ os beneficiarios*, o *solicitante/ os solicitantes* non hai un xénero natural masculino -un sexo masculino- representando a un xénero natural feminino -un sexo feminino-, senón un xénero gramatical masculino -sen sexo- representando a un xénero gramatical feminino, tamén sen sexo.

En resumo, o masculino dos nomes con dúas formas para os dous sexos deixa de significar sexo cando inclúe o feminino. Así que non se lle pode chamar *linguaxe sexista* ó emprego da forma masculina como termo xenérico. Quen son sexistas son os que ven sexo nisto. De maneira que o sexismo só está na mente dos que queren cambiar *beneficiario* por *persoa beneficiaria*, e *solicitante* por *persoa que solicita*. Porque o masculino xenérico, nos devanditos casos, convértese en nome epiceno.

3.1. Os nomes epicenos

Tampouco hai relación entre xénero gramatical e xénero biolóxico nos

nomes epicenos (en grego *Epikoinon*: sobrecomún, supercomún). Son nomes invariables no xénero gramatical (ou son masculinos ou femininos), pero semanticamente pódense referir a ambos sexos. Os nomes *o mosquito/os mosquitos, a formiga/as formigas, a multitude, o profesorado*, etc. (de forma única no xénero gramatical), teñen un significado común ós dous sexos.

E aínda que os nomes epicenos son maiormente de animais (ós que non interesa ou é difícil coñecérllle-lo sexo) tamén abundan os epicenos de persoa, sobre todo os de forma feminina: *persoa, personaxe, criatura, vítima, testemuña*, etc. Para marca-lo sexo nos epicenos hai que acudir a medios léxicos: *o corvo macho, a coruxa femia, a persoa de sexo masculino*, etc.

3.2. Os nomes comúns

Nomes de xénero común (*guénos koinón*), son os que presentan igual forma para o masculino e para o feminino. Refírense a persoas, e tradicionalmente viñan marcando a distinción de xénero só nos elementos adxacentes (no artigo e no adxectivo): *o/a consorte, o/a cónxuxe, o/a solicitante, o/a presidente, o/a pianista, o/a avogado, o/a xuíz, o/a reo*.

Actualmente moitos destes nomes, maiormente os que designan cargos e profesións que hoxe tamén exer-

ce a muller, están deixando de ser comúns (*a presidenta, a avogada, a xuíza, a reo*). E recentemente o Goberno español oficializou a forma feminina de máis de vinte titulacións.

Este proceso de feminización dos nomes comúns atopa algunhas resistencias nas propias mulleres, que ven na forma feminina unha significación pexorativa (*socia, poetisa*), ou de infravaloración (*boticaria, sarxenta*), ou consideran que o termo feminino é de pouco uso e vulgar (*estudianta, tunanta*), etc. (cfr. L. A. Hernando Cuadrado, 1994, 32). Por iso as mulleres non se apuran a feminizar estes nomes, e incluso as hai que aceptan para si o nome común con adxacentes masculinos, o que entra en contradicción coa práctica feminista de querer elimina-lo masculino xenérico. A muller que, por exemplo, non quere ser *a fiscal*, senón que prefere o nome común *a fiscal* ou, aínda mellor, o nome común *o fiscal*, cae en contradicción se despois rexeita ser incluída no masculino xenérico *o beneficiario, o solicitante*, etc.

4. A DUPLICACIÓN DO XÉNERO E O MASCULINO ESPECÍFICO

A eliminación do significado xenérico do masculino inténtaa o feminismo por dous camiños: engadíndolle, sempre que sexa posible, a forma feminina á masculina (*os alumnos e as alumnas, os deputados e as deputa-*

das, os profesores e as profesoras, etc.), ou engadíndolle ó nome masculino un masculino específico: *os fillos varóns e as fillas, os homes españois e as españolas, os vendedores varóns e as vendedoras, o gato macho e a gata*. Este último recurso é o preferido polo feminismo máis radical. A razón da preferencia está en que cando se di *os alumnos e as alumnas, os profesores e as profesoras, etc.*, a forma masculina segue sendo, para o feminismo, ambigua; pois conserva implícito o seu valor xenérico, a súa capacidade de incluí-lo feminino.

Por iso se entenden ben estas palabras de García Meseguer: “*¡Engada vostede o específico, debe se-lo berro feminista [...]*”. E tamén: “O emprego de masculinos específicos pode chama-la atención, ás veces; cousa conveniente, xa que se trata de fura-la casca cultural androcéntrica que case tódolos falantes teñen no máis fondo” (1994, 162-163).

Pero é evidente que co uso do masculino específico (santo e seña do feminismo máis extremo) o que se consegue é sexualiza-la lingua, quitándolle o valor xenérico (non sexual) ó masculino. Ou sexa, o feminismo cae no mesmo que condena: o sexismo lingüístico.

Pretender, por exemplo, que cando se di ou se escribe *profesor*, se diga ou escriba *profesor varón*, ou que o

ideal para non discrimina-la muller por razón de sexo é dicir ou escribir *os profesores varóns e as profesoras*, indica que as mulleres queren obriga-lo home a que sexa varón (sexo), pero elas queren oculta-lo seu sexo. É esta é a razón pola que a muller non está interesada en feminiza-los nomes comúns, dos que falamos antes (Cfr. Arturo Capdevila, 1967, 126).

A duplicación do xénero pódese manter nalgúns contextos; por exemplo, nas fórmulas vocativas: *Señoras e señores, miñas donas e meus señores*; ou na linguaxe epistolar, afectiva e individualizada: “carta ós e ás socialistas de Santiago de Compostela” (carta de Víctor Ferreira, candidato á alcaldía de Santiago de Compostela por Esquerda Unida-Esquerda Galega, *El Correo Gallego*, 24 de maio de 1995, p. 30). Aínda que neste exemplo, a palabra *socialistas* é do xénero común, e a duplicación do artigo especifica o xénero. Tamén se pode duplica-lo xénero para evitar ambigüidades: “*O día dez faráselles unha revisión médica ós presos e ás presas*”.

Pero duplica-lo xénero noutros contextos (nos textos científicos, peiodísticos, etc.) vai en contra dunha das leis principais polas que se rexe a lingua: a lei da economía lingüística. Por iso é máis económico (e polo tanto máis lingüístico) dicir: *Mañá examínanse os alumnos de 3º curso*, ca dicir: *Mañá examínaranse os alumnos e as alumnas de 3º curso*. Ademais, esta

derradeira frase sexualiza a lingua, ó non aceptar que o masculino xenérico inclúa o feminino.

Frases como *o can e a cadela son os mellores amigos do home e da muller*, ou *o home e a muller descendem do mono e da mona*, que cita Francisco Marsá, ridiculizándoas (1984, 54) son antieconómicas e antilingüísticas.

Pero é que sobre a categoría lingüística de xénero andan escritos moitos disparates, froito de mestura-lo lingüístico co extralingüístico, ó levar á lingua teorías psicolóxicas sobre o masculino e o feminino que nada teñen que ver con ela. ¡Antes de existir Freud xa existía a lingua!

Un destes mesturadores é Álvaro García Meseguer, lingüista afeccionado, enxeñeiro de camiños, canles e portos. O seu libro *¿Es sexista la lengua española?* está cheo de contradicións e de propostas provocativas e irrealizables.

É certo que pode haber sexismo lingüístico no uso da lingua oral e escrita, sobre todo nas definicións que se fan nos dicionarios dos termos lingüísticos; pero non pode haber sexismo no xénero gramatical, que é algo inherente ós nomes e pertence á morfoloxía da lingua. A estrutura da lingua é inmanipulable, e é grave erro do feminismo querer manipulala.

Sería sexismo lingüístico definir *alcalde* e *alcaldesa* de maneira esencialmente distinta, que é o que se fai nos dicionarios; e o mesmo, con mil termos máis. Pero non o sería que *alcalde*, como masculino xenérico, englobara a *alcaldesa* na maioría dos contextos. Non hai sexismo lingüístico na frase "Hoxe hai unha reunión de alcaldes", aínda que participen nela *alcaldes e alcaldesas*.

Non hai unha gramática para homes e outra gramática para mulleres, aínda que haxa unha maneira de falar e escribir masculina: o que algúns chaman *xenerolecto*.

A gramática é única, e como din Ángel López e Ricardo Morant: "A linguaxe é un instrumento, non unha ideoloxía" (1991, 11).

Sobre a duplicación do xénero, o masculino específico e o sexismo lingüístico en xeral son moi ilustrativos os seguintes textos:

"Segundo recomentan benintencionados, pero utópicos, folletos, anuncios, e ata libros, que proliferan un pouco por tódalas partes, hai que acomoda-lo xénero da gramática a unha situación igualitaria entre os sexos. Xa se sabe: *Os alumnos* débese substituír por *as alumnas e os alumnos* ou por *o alumnado*, e así sucesivamente. Non se dirá nunca *os médicos e as enfermeiras*, senón *as médicas, os*

médicos, as enfermeiras e os enfermeiros. Cando algún vaia correndo cun ferido -¿diríase cunha ferida?- nos brazos, non pedirá urxentemente un médico, senón unha médica ou un médico. Cando colgue unha lista no taboleiro de anuncios da Facultade, rezará "alumnado que superou as probas de acceso" ou "alumnas e alumnos que superaron as probas de acceso". É fácil comprender a que extravagancias leva todo isto" (Ángel López García e Ricardo Morant, 1991, 55-56).

"Pretender, como pretenden algúns, que constantemente nos refiramos ós dous xéneros, o masculino e o feminino, non só resulta ridículo, senón imposible: cando falemos da *humanidade*, ¿que forma masculina lle daremos? [o autor parece que ignora que *humanidade* é nome epiceno, de forma única e significado común ós dous sexos]; cando falemos de *historia do home*, ¿teremos que escribir por forza *historia do home e da muller*?, ou, quizais, para ser galantes (outra parvada, ¿non?), ¿teremos que escribir *historia da muller e do home*? [...] e cando queiramos dicir que *os alumnos daquel colexio estaban contentos*, teremos que dicir que *os alumnos e alumnas daquel colexio estaban contentos e contentas*. [...] Non parece que as cousas se deban levar ata este extremo de ridiculez" (José Martínez de Sousa, 1993, 229-231).

5. REXEITAMENTO E ACEPTACIÓN DO MASCULINO XENERICO

Pero, por outra parte, moitos que falan de sexismo lingüístico caen en graves contradicións. E o que unhas veces condenan, outras deféndeno. Xa vimos, por exemplo, como o feminismo non acepta que o masculino xenérico inclúa o feminino, por iso quere cambiar *beneficiario* por *persoa beneficiaria*, e *solicitante*, por *persoa que solicita*. Pero outras veces, si, acepta o masculino xenérico para ocultalo-lo sexo feminino, e loa e prefere frases coma estas: *A escritora surafricana Nadine Gordiner é o mellor [non a mellor] representante do compromiso literario e cívico. Xa en Juana Inés de la Cruz, o primeiro escritor [non a primeira escritora] verdadeiramente grande que deu o noso continente, aparece esta dualidade* [a primeira, de Ricardo Moreno, e a segunda, de Octavio Paz, citadas por García Meseguer, 1994, 245]. O que entra en contradición co consello e práctica feministas de duplicalo-lo xénero ou de engadilo masculino específico.

E son contradictorios con outros textos seus, estes de García Meseguer que cito: "Aquelas feministas que negan a existencia do masculino xenérico e aseguran que o masculino é sempre específico, deberían meditar sobre os prexuízos que esta postura pode causar. [...] Non, o camiño máis eficaz non estriba na negación do masculino

xenérico senón na súa afirmación, completada con chamadas de atención a lectores e oíntes para que non esquezan que neles [nel] se inclúe a muller. Se eu leo nun escrito que houbo *folga de profesores*, debo representar na miña imaxinación a varóns e mulleres ensinantes, non só os primeiros. O mesmo debo facer cando lea ou oia outras voces en masculino, tanto en singular coma en plural (*drogadictos, marxidados, parados...*), incluídos aqueles oficios ou profesións nos que non é habitual por agora ver mulleres: *peixeiros, agricultores, patróns, obreiros, mineiros, pilotos...* [¿non son habituais *as peixeiras e as agricultoras?*]

É un exercicio imaxinativo que require atención, unha ximnasia mental para educa-lo inconsciente. Se se persevera, axiña se converterá en natural. Se non se fai así, estaremos expostos en todo momento a incorrer en sexismo" (1994, 77-78).

Ou sexa, que se lles recomenda ás mulleres o uso do masculino xenérico, e que se sintan representadas nel. Consello superfluo, porque o masculino xenérico sempre incluíu, na historia e no uso da lingua, o feminino.

Pero incluso o feminismo máis "avanzado" desexaría que se usase sempre o masculino xenérico. Do que é un exemplo o texto seguinte:

"O profesor estaba esperando ó seu home que saíra da oficina co enxeñeiro de construción, que estaba encinta por terceira vez. Mentres esperaba, descubriu ó lado do edificio a un campesiño que coas mans sucias lle daba de mamar ó seu bebé. Nese momento o profesor pensou no seu embarazo e no seu fillo Manuel, agora casado cun coñecido actor" (texto citado por García Meseguer, 1994, 52, e que pertence ó lingüista dinamarqués Uwe K. Nissen).

A razón que se dá para a existencia de tales textos é que con eles se elimina o valor semántico (sexual) do xénero. Co que se está recoñecendo que o masculino pode designa-la especie ou referirse a masculino e feminino, prescindindo do sexo.

Mais sobran comentarios sobre textos tan ambiguos, sobre tal *totum re-volutum* do xénero, sobre tan singular crenza de que o máximo de perfección do xénero é chegar ó travestismo.

Polo tanto, despois do que levamos dito, non pode ser considerado *sexista* o emprego do masculino xenérico (*beneficiario, solicitante*, etc). E é antieconómico e antilingüístico substituír *beneficiario* por *persoa beneficiaria*, e *solicitante* por *persoa que solicita*. Pero ademais é redundante e tautolóxico (tautoloxía é a repetición de termos de idéntico significado), xa que todo *beneficiario* e todo *solicitan-*

te non poden ser outra cousa ca *persoas* no contexto da Lei.

Substituír todo nome masculino xenérico por persoa máis adxectivo (*lector* por *persoa lectora*, *marxinado* por *persoa marxina*, *os menores* por *as persoas menores*, etc.), ademais de incorrer nos defectos sinalados no parágrafo anterior suporía converte-la palabra *persoa* nunha palabra ómnibus ou baúl, que levaría ós textos a monotonía e a palabrería. E no fondo, aínda que non se diga, sería unha manobra feminista para elimina-lo masculino xenérico e impoñe-lo feminino epiceno *persoa*, que tamén ten valor xenérico.

6. A PALABRA PERSOA É NOME EPICENO

E ser epiceno quere dicir, como xa se explicou en 2.1, ter forma única no xénero gramatical e significado común para os dous sexos. Ou *sexa*, o que é común nos epicenos para os dous sexos é o significado, pero non a forma. Esta é ou masculina ou feminina, absolutamente invariable, tanto morfoloxicamente coma nos termos adxacentes a ela. Polo tanto, se é feminina ten que concordar en feminino, e se é masculina, ten que concordar en masculino. Non se pode dicir *persoa bo*, nin *mosquito mala*. É incorrecta a concordancia *ad sensum* nos epicenos, ou *sexa*, polo sexo de cada referente.

Sen embargo, no Anteproxecto de Lei de Modificación da Lei 9/1991 de

Medidas Básicas para a Inserción Social, hai, entre outras, as concordancias incorrectas seguintes:

“As *persoas* maiores de 18 anos que tendo recoñecida a súa condición de *minusválidos*” (art. 9.1. c. Debería dicir *minusválidas*).

“Podería beneficiarse deste complemento *toda persoa* que, non sendo *perceptor* [...]” (art. 13.3. Tiña que dicir *perceptora*).

“Serán *beneficiarios* deste a *persoa* ou *persoas maiores de idade* [...]” (art. 17.2. Debía dicir *beneficiarias*).

“As *persoas beneficiarias contratados* consonte esta medida causarán baixa como *perceptores* [...]” (art. 20.2. c. Debía dicir *contratadas* e *perceptoras*).

“Asemade a *persoa beneficiaria*, a partir da execución da sentenza, virá *obrigado* [...]” (art. 29.2 da “Proposta de modificación”. Tiña que dicir *obrigada*).

En tódolos devanditos exemplos hai concordancias incorrectas entre o nome epiceno *persoa/persoas* e os seus adxacentes, o que lingüísticamente é inadmisíbel.

E aínda é máis grave incorrección a que se comete no artigo 24.6, na “Proposta de modificación”; onde, despois de falar de “*Persoa interesada*”, se repite máis adiante, illadamente, “a

interesada". Porque "Persoa interesada", por levar "persoa", pódese referir a masculino e feminino; pero "a interesada", sen acompañarse de "persoa", é imposible que se poida referir a home e a muller, pois convértese nun adxectivo feminino substantivado, que só se pode referir a persoa feminina.

Realmente, só un feminismo cego e obsesionado coa linguaxe sexista, ademais de ignorante do que é o xénero gramatical, pode empregar tan disparatadas concordancias.

E resulta paradoxal que non se queiran empregar os masculinos xenéricos *beneficiario* e *solicitante*, e despois aparezan masculinos xenéricos concordando con *persoa beneficiaria* e con *persoa que solicita*. O que demostra que o feminismo radical actúa con ideas fixas, sen decatarse das contradicións en que incorre.

7. CONCLUSIÓNS

O xénero é algo gramatical e, como di Andrés Bello: "É evidente que se tódolos adxectivos tivesen unha soa terminación en cada número, non habería xéneros na nosa lingua" (1964, 39).

É erróneo dicir que o uso normativo tradicional do xénero mantén ou promove a desigualdade entre os sexos, pois neste uso non hai ningún sexismo lingüístico.

"O xénero non ten (case) nada que ver co sexo, é de incumbencia puramente gramatical. Ceder no accesorio para conserva-lo esencial é unha vella e hábil táctica do poder. Como o fundamento do engano foi sempre a alteración da roupaxe lingüística, explícase que no caso que nos ocupa se dese unha vez máis. Con todo, e a pesar de que na casa do ferreiro se adoita empregar culler de pao, parece mentira que algúns filólogos se deixasen enganar. Poucos, claro, e cada vez menos. Agora que nos países anglosaxóns vai quedando desacreditada a teima do *he/she*, *him/her*, adoptámola por estas terras co furor do converso: ¡país!" (Ángel López García e Ricardo Morant, 57)

Estudia-lo xénero gramatical baseándose só en criterios psicolóxicos, sociolóxicos e antropolóxicos é unha evidente manipulación da lingua; pois o feito de que nesta o masculino xenérico englobe o xénero feminino non reflecte a existencia na realidade, segundo teorías psicolóxicas erróneas, dun sexo feminino dominado e un sexo masculino dominante.

A duplicación do xénero é antieconómica, e polo tanto antilingüística, e sexualiza a lingua. O que tamén ocorre, en máximo grao, co uso do masculino específico.

Como dixemos neste traballo, pode duplicarse o xénero en casos e circunstancias especiais: nas fórmulas

vocativas, na lingua epistolar, para evitar ambigüidades, etc.

Pero como din Ángel López García e Ricardo Morant: "Crer que un cambio de paradigmas morfolóxicos da lingua impulsará un cambio da sociedade é un pouco o colmo da inxenuidade neoplatónica" (1991, 56).

Está ben que o feminismo denuncie o sexismo lingüístico cando o haxa, pero non se debe ver sexismo onde non o hai. E non existe sexismo lingüístico no uso do masculino xenérico, pois este masculino (como dicía Andrés Bello) prescinde do sexo cando se refire a home e a muller. Neste caso, o nome masculino convértese en nome epiceno, que é o que cunha soa forma inclúe os dous sexos.

En frases como *o alumno ten que respecta-lo profesor, os nenos teñen piollos, os cans teñen pulgas, tódolos personaxes da obra son mulleres, tódalas persoas existentes eran homes*, as palabras *alumno, profesor, nenos, piollos, cans, pulgas, personaxes, persoas* designan, ou poden designar, os dous sexos cunha soa forma (*homes* cando non especifica, é tamén masculino xenérico).

Só un feminismo irracional, rivalizante e que ignora o que é o xénero gramatical, é quen de ver sexismo lingüístico no uso do masculino xenérico).

Porque é evidente que na frase *Teño uns alumnos moi bos*, dita por un profesor home ou muller para referirse ós dous sexos, non hai ningún sexismo lingüístico consciente ou inconsciente. Simplemente, o que hai é un masculino xenérico, *alumnos*, que ten capacidade para incluí-los dous sexos.

Polo tanto é feminismo inaceptable o que dá lugar a anécdotas reais como a daquela profesora galega de Bacharelato que di cada vez que entra nunha clase mixta: "¡Ola, nenas!". E, para máis "claridade", explica que xa vai sendo horas de que a forma feminina teña capacidade xenérica para incluí-la masculina.

Ou sexa, o que pretende tamén o feminismo (incluso o non radical), ó rexeita-lo masculino xenérico, é substituílo por algún tipo de feminino; normalmente, por un feminino epiceno.

Isto vese perfectamente nas propostas da Comisión Asesora sobre Lenguaje del Instituto de la Mujer.

No xornal de Madrid *El Mundo*, do 8 de marzo de 1996, a devandita Comisión, con motivo do Día Internacional da Muller Traballadora, publica unha lista de frases que considera sexistas; e as mesmas, transformadas en frases non sexistas. Son as seguintes (emparellada a que se emprega coa que a Comisión di que se debe empregar, e traducidas do castelán ó galego):

1. "Na prehistoria o *home* vivía en covas". "Na prehistoria *vivíamos* (*vivíase*) en covas".

2. "Ós *homes* gustoulles sempre residir preto de zonas con auga abundante". "Ós *seres humanos* gustounos sempre residir en zonas de auga abundante".

3. "É bo para o benestar *do home*". "É bo para o noso benestar".

4. "Ás mulleres *concedéronlle-lo voto* despois da I Guerra Mundial". "As mulleres *gañaron o voto* despois da I Guerra Mundial".

5. "Os asesores e coordinadores...". "A asesoría e coordinación...".

6. "Os mestres, pais e alumnos...". "A comunidade escolar...".

7. "Os electores...". "O electorado...".

8. "Pensaban que os *españóis* estaban preparados". "Pensaban que a *poboación española* estaba preparada".

9. "O *lexislador* establece que...". "A *lexislación* establece que..." (1996, 4).

O que se pretende nas nove frases transformadas está claro: en oito delas, elimina-lo masculino xenérico (é dicir, en todas, menos na 4). E elimínase, maiormente, substituíndoo por un fe-

minino epiceno: "A asesoría e coordinación" (5), "A comunidade escolar" (6), "a poboación española" (8), "A lexislación" (9). Só en 2 e 7 se substitúen os masculinos xenéricos por masculinos epicenos: "Ós seres humanos", "O electorado".

Ou sexa, o feminismo rexeita o masculino xenérico porque este ten dúas posibilidades: significar só masculino, ou significar masculino e feminino. En cambio acepta os nomes epicenos, teñan forma masculina ou feminina, porque estes sempre inclúen os dous xéneros.

Pero rexeitando o masculino xenérico o feminismo sexualiza o xénero gramatical e leva á lingua a guerra dos sexos.

Ademais, enche a lingua común ou estándar de epicenos abstractos: "Ós seres humanos", "A asesoría e coordinación", "A comunidade escolar", "O electorado", "a poboación escolar", "A lexislación", que non son propios desta lingua, senón da científica. A lingua común é un medio para relacionarse con realidades (representadas por nomes concretos), non con abstraccións.

Na vida hai "alumnos", non "alumnado"; hai "asesores e coordinadores", non "asesoría e coordinación"; hai "mestres, pais e alumnos", non "comunidade escolar"; hai "electo-

res”, non “electorado”; hai “españóis”, non “poboación española”; e hai “lexisladores”, non “lexislación”.

E para demostrar que o hipersensible ollo feminista ve sexismo lingüístico onde non o hai, basta a frase 4 da citada lista: “Ás mulleres concedéronlle-lo voto despois da I Guerra Mundial”. Pois o único que revela esta frase é unha concepción fascista do poder, contra o que tiveron que loitar tamén os homes para gaña-lo voto.

En fin, é un proceder equivocado busca-la igualdade entre o home e a muller, tanto no eido gramatical coma noutro calquera, por medio de emulacions e de rivalidades.

Esta igualdade xa é un feito no mundo occidental e, gracias a ela, pode existir entre o home e a muller unha relación complementaria non só baseada no sexo, que, non o esquezamos, é unha circunstancia, unha modalidade do ser.

Polo tanto é *sexismo lingüístico* leva-la guerra dos sexos ó xénero gramatical, no que non hai nin xamais houbo sexismo.

BIBLIOGRAFÍA CITADA

- Bello, A. (1964): *Gramática de la lengua castellana*, Editorial Sopena Argentina, Buenos Aires.
- Capdevila, A.: *Consultorio gramatical de urgencia*, Losada, Buenos Aires, 1967.
- Comisión Asesora sobre Lenguaje del Instituto de la Mujer: “Lo que dicen los medios y lo que deberían decir”, *El Mundo* (Madrid). 8 de marzo de 1996, p. 4.
- Criado de Val, M. (1973): *Gramática española y comentario de textos*, edit. S.A.E.T.A., Madrid.
- Cunha, Celso, e Lindley Cintra (1984): *Gramática do português contemporâneo*, Edições João da Costa, Lisboa.
- Escarpanter, J. (1974): *Introducción a la moderna gramática española*, Playor, Madrid.
- Feldman, D. (1976): *Gramática empírica del español*, Playor, Madrid.
- García Meseguer, A. (1994): *¿Es sexista la lengua española?*, Paidós, Barcelona.
- Hallebeek, J. (1994): *Morfología y sintaxis del español*, Playor, Madrid.
- Hernández Alonso, C. (1984): *Gramática funcional del español*, Gredos, Madrid.
- Hernando Cuadrado, L.A. (1994): *Aspectos gramaticales del español hablado*, Ediciones Pedagógicas, Madrid.
- Jauralde Pou, P. (1973): *Introducción al conocimiento de la lengua*, Everest, León.
- Lopes, V.P. (1979): *Elementos de lingüística*, Lello & Irmão-Editores, Porto.
- López García, A., e R. Morant (1991): *Gramática femenina*, Cátedra, Madrid.
- Marsá, F. (1984): *Cuestiones de sintaxis española*, Ariel, Barcelona.
- : (1986) *Diccionario normativo y guía práctica de la lengua española*, Ariel, Barcelona.
- Martínez de Sousa, J. (1993): *Diccionario de redacción y estilo*, Pirámide, Madrid.

Mattews, P.H. (1980): *Morfología. Introducción a la teoría de la estructura de la palabra*, Paraninfo, Madrid.

Myers Brown, Sandra: "Una iniciativa obligada", *El Mundo* (Madrid), 24 de marzo de 1996, p. 99.

Palmer, F. (1975): *Teoría gramatical*, Ediciones Península, Barcelona.

Seco, M. (1972): *Gramática esencial del español*, Madrid.

Urrutia Cárdenas, H., e Manuela Álvarez Álvarez (1988): *Esquema de morfosintaxis histórica del español*, 2ª ed., Universidade de Deusto, Bilbao.

Villar, F. (1971): *Lenguas y pueblos indoeuropeos*, Ediciones Istmo, Colección Fundamentos, 14.

(*Revista Galega do Ensino*, 12, maio, 1996)